અધ્યયન અધ્યાપન માટે વ્યૂહાત્મક દિશાઓ

પ્રો. જયશ્રી યુ. કાનાણી
રીસર્ચ સ્કોલર,
ભગવાન મહાવીર યુનિવર્સિટી, વેસુ, સુરત

સારાંશ

નરેન્દ્ર મોદીના જણાવ્યા અનુસાર, "આજ સુધીની, આપણે અમારી શિક્ષણ નીતિમાં **'શું વિચારવું'** પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરી રહ્યા છીએ. NEP માં આપણે **'કેવી રીતે વિચારવું'** પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરી રહ્યા છીએ. હાલના પેપર પર અભ્યાસક્રમના માળખાની ચર્ચા કરવામાં આવી હતી. ટીચર એજ્યુકેશનમાં NEP - 2020 દ્વારા ટીકાત્મક સૂચનો, NEP -2020 દ્વારા સૂચવેલ નવીનતાઓ., તે માટે તપાસકર્તાએ વ્યવસ્થિત રીતે અભ્યાસ કરવાના ઉદ્દેશ્યોની રચના કરી સંશોધન વિશ્લેષણ કરવામાં આવ્યું હતું અને તપાસકર્તાને ખબર પડી કે NEP-2020 એ સામાન્ય રીતે શિક્ષણ અને ખાસ કરીને શિક્ષક શિક્ષણ માટે નવી નીતિ છે. શિક્ષણમાં પરિવર્તનની પ્રક્રિયા શૈક્ષણિક વર્ષ 2021-22થી શરૂ થવા જઈ રહી છે અને વર્ષ 2030 સુધી ચાલુ રહેશે જ્યાં પરિવર્તન દેખાશે તેવી અપેક્ષા છે.

ચાવીરૂપ શબ્દો: NEP-2020, Curriculum Framework, Transformation

૧. પ્રસ્તાવના

“શિક્ષણનો હેતુ કુશળતા અને કુશળતાથી સારા માણસો બનાવવાનો છે. શિક્ષકો દ્વારા પ્રબુદ્ધ માનવીની રચના થઈ શકે છે. શિક્ષણ નીતિમાં પરિવર્તન એ દેશને વધુ સારા વિદ્યાર્થીઓ, વ્યાવસાયિકો પ્રદાન કરવા માટેનો એક મુખ્ય માર્ગ છે.”

૨. એ.પી.જે.અબ્દુલ.કલામ

ભવિષ્યમાં કેવા નાગરિકો જોઈએ છે તે ધ્યાનમાં લઈને દરેક દેશ પોતાની શિક્ષણનીતિ તૈયાર કરતો હોય છે. ખૂબ જ વિચારણા અને મનોમંથનને ધ્યાનમાં લઈને શિક્ષણનીતિ તૈયાર થતી હોય છે. રાષ્ટ્રીય શિક્ષણનીતિ 2020 માં ઘણા ફેરફાર સૂચવવામાં આવ્યા છે. જેની તરાહમાં 5+3+3+4 ની તરાહ મુખ્ય છે. આ ઉપરાંત સ્થાનિક ભાષાને પણ મહત્વ આપવામાં આવ્યું છે.ગોખણપટ્ટી કરવાને બદલે કૌશલ્ય અને સર્વાંગીણ વિકાસ માટેના વિષયોને મહત્વ આપવામાં આવ્યું છે. વર્તમાન શિક્ષણનીતિને પ્રથમ દ્રષ્ટિએ જોતાં આશાનું કિરણ પ્રગટે છે. સમગ્ર શિક્ષણ જગત, શિક્ષણ વિદો, વાલીઓ, શિક્ષકો, વિદ્યાર્થીઓને આ નવી શિક્ષણનીતિમાં શું ફેરફારો થયા છે, ભાવિ શિક્ષણ પ્રક્રિયા કેવી હશે? તે સમજવું અત્યંત જરૂરી છે.

નવી રાષ્ટ્રીય શિક્ષણનીતિ ,2020 ની મુખ્ય બાબતોમાં સાર્વત્રિક શિક્ષણ, સમાનતા, ગુણવત્તાલક્ષી શિક્ષણ, 21મી સદીનું આત્મનિર્ભર ભારત જેવી અનેક બાબતો ઉપરાંત અભ્યાસક્રમ અધ્યાપન કેવું હોવું જોઈએ એ અંગે પણ વિચારો રજૂ કરવામાં આવ્યા છે. માતૃભાષા દ્વારા શિક્ષણ તેમજ સંસ્કૃત ભાષાના વિકાસને પણ વધુ મહત્વ મળે તેવા પ્રયાસો હાથ ધરવામાં આવ્યા છે.

૩. અભ્યાસનો ઉદ્દેશ

1. શિક્ષક શિક્ષણના સંદર્ભમાં NEP-2020 નો અભ્યાસ કરવો.
2. NEP-2020 દ્વારા સૂચવેલ શિક્ષક શિક્ષણ માટેના અભ્યાસક્રમ માળખાના વિવેચનાત્મક વિશ્લેષણ કરવા.
3. તેના લક્ષ્યને સાકાર કરવા માટે NEP-2020 દ્વારા સૂચવેલા વધુ સુધારાઓ માટેના સૂચનોનો અભ્યાસ કરવો.

૪. અભ્યાસની પદ્ધતિ

નવી શિક્ષણ નીતિ -2020 ના ઉદ્દેશ્યને પ્રકાશિત કરવા, NEP-2020 દ્વારા સૂચવેલા શિક્ષક શિક્ષણ માટેના અભ્યાસક્રમ માળખાને પ્રકાશિત કરવા, NEP -2020 ની જૂની નીતિ સાથે તુલના કરવા અને NEP -2020 દ્વારા તેના સૂચનો મેળવવા માટેના સૂચનો ઓળખવા પર વૈચારિક ચર્ચા કરવી તે ધ્યેય છે.

૫. સંશોધનનો પ્રકાર

સંશોધનનો પ્રકાર સંશોધન વિશ્લેષણ હતો.

૬. નવી શિક્ષણ નીતિ-2020 ની વિશેષતા

- શિક્ષણ વ્યવસ્થાના પાયામાં ભારતીય સંસ્કૃતિના મૂલ્યો હોય, જે ઉચ્ચ ગુણવત્તાયુક્ત શિક્ષણ પૂરું પાડી શકે
- દેશને એક જીવંત અને ન્યાયી જ્ઞાનાજિર્ત સમાજમાં પરિવર્તિત કરવામાં પ્રત્યક્ષ યોગદાન આપવું
- શિક્ષણ સંસ્થાઓના અભ્યાસક્રમ અને શિક્ષણ પધ્ધતિઓ દેશના વિદ્યાર્થીઓમાં આપણાં બંધારણની મૂળભૂત ફરજો અને મૂલ્યો પ્રત્યે અત્યંત આદરની ભાવના વિકસાવે
- વિદ્યાર્થીઓમાં ભારતીય હોવાની એક ઊંડા ગૌરવની ભાવના કેળવવા માંગે છે.

૭. શાળા શિક્ષણ માટે રાષ્ટ્રીય અભ્યાસક્રમનું માળખું (NCFSE)

શાળા શિક્ષણ માટ નવા અને વ્યાપક રાષ્ટ્રીય અભ્યાસક્રમ માળખાની રચના, NCFSE 2020-21, રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ 2020 ના સિદ્ધાંતો, અભ્યાસક્રમની તાકીદની આવશ્યકતાઓ; રાજ્ય સરકારો, મંત્રાલયો, કેન્દ્ર સરકારના સંબંધિત વિભાગો સહિતના હોદ્દેદારો અને અન્ય નિષ્ણાત સંસ્થાઓ આ તમામ સાથે ચર્ચા કર્યા પછી તેના આધારે **NCERT** દ્વારા હાથ ધરવામાં આવશે અને બધી જ પ્રાદેશિક ભાષાઓમાં ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવશે. ત્યારબાદ **NCFSE** દસ્તાવેજ દર 4-10 વર્ષમાં ફરી હાથ પર લઈ જે તે સમયને અનુરૂપ થોડા સુધારા વધારા કરવામાં આવશે.

૮. NEP-2020 દ્વારા સૂચવેલ શિક્ષક શિક્ષણ માટેના પાઠ્યક્રમના માળખાની વિગતો

- વિશ્લેષણ આધારિત,ચર્ચા આધારિત, પ્રશ્ન પધ્ધતિ આધારિત, વિવેચનાત્મક વિચારણા આધારિત અને સર્વાંગી અધ્યયન માટે જરૂરી સમય મળે તે માટે અભ્યાસક્રમના વિષયવસ્તુને ઘટાડી માત્ર ચાવીરૂપ અને અતિ આવશ્યક બાબતોનો સમાવેશ કરવામાં આવશે.
- શાળા શિક્ષણના બધા તબક્કાઓમાં, અનુભવ આધારિત અધ્યયન અપનાવવામાં આવશે સાથેસાથે ક્રિયામૂલક શિક્ષણ, વિવિધ કલાઓ અને રમતોનો શિક્ષણમાં સમાવેશ, વાર્તાકથન દ્વારા અધ્યયન, વિવિધ વિષયો સાથેનો અનુબંધ સાધીને શિક્ષણ વિગેરે પદ્ધતિઓને દરેક વિષયના શિક્ષણમાં સમાવિષ્ટ કરવામાં આવશે.
- કલા દ્વારા શિક્ષણ એ આંતર-અભ્યાસક્રમ અધ્યાપન અભિગમ છે જેમા વિવિધ વિષયોની જુદી જુદી સંકલ્પનાઓ સમજવા માટે કલા અને સંસ્કૃત વિના વિવિધ પાસાઓ અને સ્વરૂપોનો ઉપયોગ થાય છે. કલા દ્વારા શિક્ષણને

વર્ગખંડમાં થતાં અધ્યયનને વધુ આનંદપ્રદ બનાવવા માટે વર્ગવ્યવહારમાં સામેલ કરવામાં આવશે તેથી કલા દ્વારા શિક્ષણનો આ અભિગમ શિક્ષણ અને સંસ્કૃતના સંબંધને વધુ મજબૂત કરશે.

- શિક્ષણમાં રમતગમતનું આગવું મહત્વ સર્વવિદિત છે કારણ કે તેનાથી વિદ્યાર્થીઓ શારીરિક અને માનસિક રીતે સ્વસ્થ રહે છે, તેમજ તેની કેટલીક બૌદ્ધિક ક્ષમતાઓનો પણ વિકાસ થાય છે.
- નાના બાળકો તેમના ઘરમાં બોલાતી ભાષા એટલે કે માતૃભાષામાં મહત્તવના મૂર્ત કે અમૂર્ત ખ્યાલોથી વધુ ઝડપથી શીખતા હોય છે જયાં સુધી શક્ય હોય ત્યાં સુધી ઓછામાં ઓછા ધોરણ 4 સુધી, પણ વધુ યોગ્ય તો ધોરણ 8 સુધી, શિક્ષણનું માધ્યમ ઘરની ભાષા/માતૃભાષા/સ્થાનિક ભાષા/પ્રાદેશિક ભાષામાં આપવામાં આવશે.
- ત્રિ-ભાષા સૂત્રમાં વધુ લવચિકતા રાખવામાં આવશે અને કોઈ પણ રાજ્ય પર કોઈ ભાષા લાદવામાં આવશે નહીં., જે માંથી ઓછામાં ઓછી ત્રણ માંથી બે ભાષાઓ ભારતીય ભાષાઓ હોવી જોઈએ., જે વિદ્યાર્થીઓ ત્રણમાંથી એક અથવા વધારે ભાષાને બદલવા માંગે છે તો તેઓ ધોરણ 6 અથવા 7 માં કરી શકશે.
- પૂર્વ પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શાળા સ્તરે સંસ્કૃત પાઠ્યપુસ્તકો સાદા અને સરળ સંસ્કૃતમાં લખવામાં આવશે, તેથી સંસ્કૃત દ્વારા જ સંસ્કૃત શીખવાનો આનંદ વિદ્યાર્થીઓને મળી શકશે

૯. NEP-2020 દ્વારા સૂચવેલા શિક્ષણમાં સુધારણા માટેના સૂચનો

- 2030 સુધીમાં, બધી ઉચ્ચ શિક્ષણ સંસ્થાઓ બહુવિધ વિભાગની સંસ્થાઓ બની જશે અને તેમાંના દરેકમાં ઓછામાં ઓછા 3,000 વિદ્યાર્થીઓનો પ્રવેશ હશે.
- ભાષાઓ, સાહિત્ય, સંગીત, તત્વજ્ઞાન, કલા, નૃત્ય, રંગભૂમિ, શિક્ષણ, ગણિત, આંકડા, વિજ્ઞાન, સમાજશાસ્ત્ર, અર્થશાસ્ત્ર, રમતો, અનુવાદ અને અર્થઘટન વગેરે વિભાગો તમામ ઉચ્ચ શિક્ષણમાં રજૂ કરવામાં આવશે
- હવે સમય આવી ગયો છે કે સંસ્કૃતને શાળાઓમાં મજબૂત તક આપવામાં આવશે અને ઉચ્ચ શિક્ષણમાં ત્રણ ભાષા સૂત્ર અપનાવવામાં આવશે.
- દરેક વિદ્યાર્થીને તેની શાળાનું શિક્ષણ પૂરું થાય ત્યાં સુધી તેમની પસંદગીની વ્યાવસાયિક કુશળતા શીખવવામાં આવશે. જ્યાં તેઓ સુથાર, માળી, કુંભાર, કલાકારો વગેરે જેવા સ્થાનિક વ્યાવસાયિક નિષ્ણાતોનું માર્ગદર્શન લઈ તાલીમ મેળવશે.
- છઠ્ઠા ધોરણમાં, ઉમેદવારોએ સ્થાનિક વેપાર અથવા હસ્તકલા સાથે 10 દિવસની ઈન્ટર્નશીપ કરવી પડશે.
- NCERT, SCERT, શાળાઓ અને શિક્ષકો દ્વારા અભ્યાસક્રમ અને અધ્યાપન પદ્ધતિમાં યોગ્ય ફેરફારો કરીને દફતર અને પાઠયપુસ્તકોના વજનમાં નોંધપાત્ર ઘટાડો કરવા માટેના નક્કર પ્રયાસો હાથ ધરવામાં આવશે.

૧૦. નિષ્કર્ષ

સમય સાથે પરિવર્તન જરૂરી છે. અને તે સારું છે કે ભારતને ચોત્રીસ વર્ષ પછી NEP-2020 લાગુ કરીને તેના ભવિષ્યને બદલવાની સાચી રીત મળી. NEP-2020 ને કારણે, ભારતીય ઉચ્ચ શિક્ષણ પદ્ધતિ શિક્ષક કેન્દ્ર થી વિદ્યાર્થી કેન્દ્રિત, માહિતી કેન્દ્રિત થી ગુણ કેન્દ્રિત, પરીક્ષા કેન્દ્રિત થી પ્રાયોગિક કેન્દ્રિત, અભ્યાસ કેન્દ્રિત થી સંશોધન કેન્દ્રિત, અને પસંદગીના કેન્દ્રિત થી યોગ્યતા કેન્દ્રિત તરફ કેન્દ્રિત છે. શિક્ષણમાં પરિવર્તનની પ્રક્રિયા શૈક્ષણિક વર્ષ 2021-22થી શરૂ થવા જઈ રહી છે અને વર્ષ 2030 સુધી ચાલુ રહેશે જ્યાં પરિવર્તન દેખાશે તેવી અપેક્ષા છે.

સંદર્ભસૂચિ

1. https://www.education.gov.in/sites/upload_files/mhrd/files/nep/English1.pdf
2. https://www.policeresults.com/new-education-policy/
3. https://www.educationworld.in/nep-2020-school-education-curriculum-and-pedagogy/